

Riktlinjer för tillförlitlig alkohol- och drogtestprocess

Bakgrund

De centrala organisationerna på arbetsmarknaden har tillsammans med representanter från Datainspektionen, Socialstyrelsen, Swedac samt medicinsk sakkunnig och forskare deltagit i diskussioner som initierats av Alna Sverige, om krav som ställs vid alkohol- och drogtestning i arbetslivet för att uppnå hög tillförlitlighet i hela förloppet. Regler om offentlig upphandling gäller fullt ut för offentlig verksamhet.

Inledning

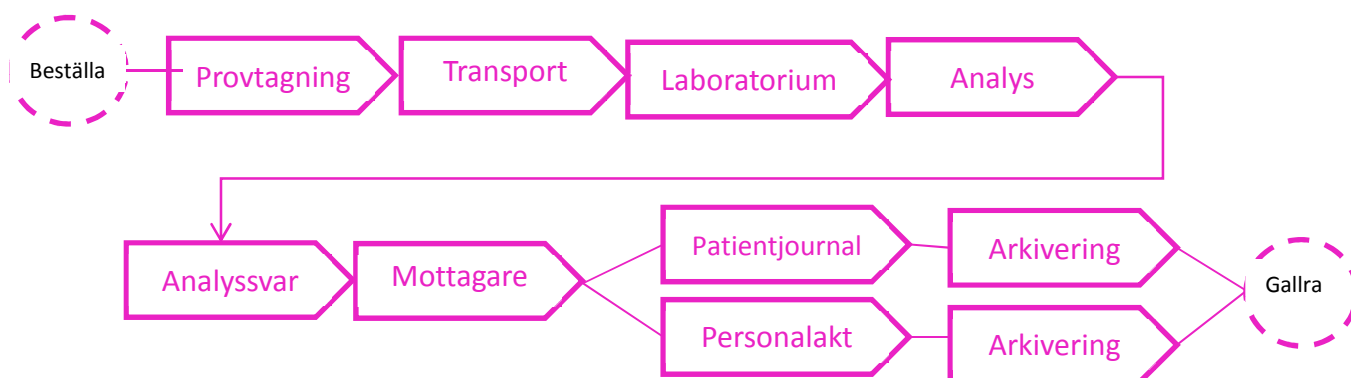
Denna promemoria tar inte ställning till *om* och i vilka situationer alkohol- och drogtestar används i arbetslivet. Om testning av alkoholmarkörer, legala eller illegala droger förekommer i arbetslivet bör samma krav på tillförlitlighet ställas oavsett om provet avser alkohol, läkemedel eller illegala droger.

Syftet med Riktlinjerna är att klargöra *hur* tester genomförs för att uppnå en tillförlitlig process.

Olika regelverk styr processen dels inom privat och offentlig verksamhet dels vid rehabilitering respektive förebyggande arbetsmiljöarbete. I processen sker en avvägning mellan dessa.

Processen

Nedan följer en beskrivning av processens olika delmoment.

Beställning

Beställning av provtagning kan göras av arbetsgivaren till företagshälsovården, hälso- och sjukvården eller annan leverantör som utför provtagning av alkohol och droger för arbetslivet. Vårdgivaren utfärdar en remiss för provtagning till en provtagande enhet. Vårdgivaren är remittent och mottagare av provsvar. Utföraren avgör om remissen behandlas d.v.s. om remittenten godkänns som beställare.

Dokumenttyp: Riktlinjer

Upprättad av: Kerstin Redig Alna Sverige, 2012- 09- 18

Provtagning

Hälsa- och sjukvårdspersonal utför provtagning, lämpligen legitimerad personal (1). Identitetskontroll av den anställde genomförs före provtagningen. Provet märks enl. föreskrifter. Samtycke, från en anställd, till provtagning och vem/vilka som får ta del av testresultaten inhämtas och dokumenteras innan provet tas.

Transport av prov

Transport av prover sker enligt de regler som föreskrivs av laboratoriet som är ackrediterat för aktuell analys. Provtagaren ansvarar för att provet transporteras enligt laboratoriets krav.

Laboratoriet

Analys av prover från arbetslivet sker vid laboratorier som är ackrediterade för tester av alkoholmarkörer respektive droger för arbetslivet eller ett laboratorium som uppfyller motsvarande krav.

Swedac har kontinuerlig tillsyn över att ackrediterade laboratorier i Sverige har processer som är tillförlitliga.

Ett laboratorium kan vara ackrediterat för vissa men behöver inte vara det för andra tester som utförs på laboratoriet. (2)

Analys

Ett ackrediterat laboratorium, kan beskriva hur en process för alkohol- och drogtestar i arbetslivet är utformad för att vara tillförlitlig.

Viktigt för tillförlitlighet är att verifiera alla positiva screeningresultat.

Vid värden av alkoholmarkörer som ligger utanför accepterat värde eller vid positiva drogtestar kontaktar det ackrediterade laboratoriet, på remissen angiven, MRO-läkare innan provsvar meddelas remittenten/ vårdgivare och den anställde/patienten. Resultatet av en provtagning är patientdata och omfattas av Patientsäkerhetslagen och Patientdatalagen.(3)

MRO- läkare bedömer om höga alkoholmarkörer och positiva drogtestar har naturlig orsak eller beror på sjukdom. De har genomgått MRO-utbildning. Förteckning över MRO läkare (4).

Analysvar

Provtagande enheten meddelar remittenten provsvar. Patientdatalagen ska tillämpas av vårdgivare i både privat och offentlig sektor. Provsvar på alkoholmarkörer och drogtestar i arbetslivet är att betrakta som journaluppgifter. Sådana uppgifter omfattas av hälso- och sjukvårdssekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (5) och tystnadsplikt enligt patientsäkerhetslagen. Vårdgivaren tar ställning till om provsvar kan delges andra än patienten.

Personuppgiftslagen PUL (6) gäller för både offentliga och privata arbetsgivare om det är fråga om en databehandling av personuppgifter. Om provsvar ska registreras hos arbetsgivaren kan det vara fråga om känsliga personuppgifter enligt personuppgiftslagen(7).

Dokumenttyp: Riktlinjer

Upprättad av: Kerstin Redig Alna Sverige, 2012- 09- 18

Testresultaten kan, om vårdgivaren inte bryter mot sekretess/tystnadsplikt, beskrivas för arbetsgivaren i termer av förekomst av substans eller inte och den anställdes förmåga (t.ex. omdöme) att utan alt. med risk för verksamheten, tredje man eller sig själv utföra ålagda arbetsuppgifter.

Vårdgivaren som lämnar uppgifterna informerar endast om det som både arbetsgivaren och den anställda har intresse av att arbetsgivaren får kännedom om. Resultat och information kan lämnas muntligt i samtal mellan vårdgivaren, den anställda och arbetsgivaren där även det fackliga ombudet kan delta.

Försiktighet med digital överföring förordas och förutsätter alltid att vårdgivaren upprätthåller kraven på säkerhetsåtgärder gällande överföring av patientuppgifter i öppna nät. (8)

Om den anställda inte samtycker till att arbetsgivaren får ta del av analysvar upplyses den anställda skriftligen om att en vägran i *vissa fall kan* leda till arbetsrättsliga åtgärder².

Arkivering och gallring av provsvar

Arbetsgivare som får skriftlig information om testresultat förvarar informationen i för ändamålet låst arkivskåp, som endast behörig personal har tillgång till. Uppgifter om personal i offentlig förvaltning är belagda med sekretess (9).

Information om provsvar och utlåtande gallras när den inte längre har betydelse för verksamhetens säkerhet eller i en rättsprocess.

Handlingar som förvaras hos myndigheter får gallras enligt de förutsättningar som framgår av arkivlagen (10), annan författning eller de föreskrifter som berörda myndigheter beslutar.

Journaler (provsvar, utlåtande om patient) förvaras i låsta skåp eller på datamedia hos vårdgivaren i 10 år efter sista journalanteckningen.

² På den offentliga sektorn finns särregler som innebär att det sagda **inte** gäller där.

Dokumenttyp: Riktlinjer

Upprättad av: Kerstin Redig Alna Sverige, 2012- 09- 18

Risker i processen

Risksituationer

Beställning

- Remiss som skickas med den anställda manipuleras

Provtagning

- Provet manipuleras
- Provet kontamineras
- Provtagning sker på plats som inte är avsedd för provtagning i arbetslivet
- Provet tas av personal som inte är utbildad för ändamålet
- Prov genomförs inte vid överenskommen tidpunkt

Transport

- Provet förstörs och blir ogiltigt
- Fel prov kommer till labbet
- Provet blir liggande

Analys

- Förväxling av prover
- Metoder används som inte är ackrediterade

Analys svar

- Obehöriga får del av provsvarsinformation
- Falskt negativa svar
- Falskt positiva svar

Tester och metoder

Testmetoder och analyser utvecklas ständigt och fler laboratorier ackrediteras för metoder och tester i arbetslivet. Det är därför vanskligt att ange vad som för tillfället är tillförlitliga metoder och för vilka det saknas bra jämförande studier som visar att de håller måttet.

Generellt kan sägas att blodanalys visar på aktuell påverkan medan urinanalyser visar både på aktuellt och tidigare intag. Håranalyser visar historiskt intag.

Tillförlitliga tester vid analys på ackrediterat laboratorium för analysmetoden

- Blod visar
 - aktuell eller historisk status för alkohol beroende på markör
 - aktuell status för vissa droger
- Urin visar
 - aktuell status för alkohol
 - aktuellt och tidigare intag av droger
- Hår
 - visar intag av alkohol och droger historiskt över tid (inte aktuellt status)
 - tiden bakåt beror på hårets längd, håret växer i genomsnitt ca 1 cm/månad

Tveksamt tillförlitliga

- Saliv
 - visar aktuellt status för droger
 - vissa droger är svåra att påvisa i oral vätska (saliv)
 - problem med standardiserad provtagning
- Utandningsprov – screening för alkohol, för droger är under utveckling
 - användbart för att visa aktuell alkoholpåverkan eller nykterhet
 - tillförlitligheten beror på typ av mätinstrument och kalibrering
 - positiva svar verifieras

Otilförlitliga

- Snabbsticka - screening för droger (risk för falskt positiva och falskt negativa resultat).

Dokumenttyp: Riktlinjer

Upprättad av: Kerstin Redig Alna Sverige, 2012- 09- 18

Källhänvisningar

1.	Patientsäkerhetslagen (2010:659)	2010:659
2.	På Swedacs hemsida www.swedac.se finns uppgift om vilka laboratorier som är ackrediterade för alkoholmarkörer samt droger i arbetslivet.	
3.	Patientdatalagen	2008:355
4.	Googla: <i>MRO läkare förteckning</i> alt. www.karolinska.se/Karolinska-Universitetlaboratoriet/Kliniker/Klinisk-farmakologi/Drogtester-for-arbetslivet/MRO-forteckning	
5.	Offentlighets- och sekretesslagen	2009:400
6.	Personuppgiftslagen (PUL)	1998:204
7.	Datainspektionen informerar – Personuppgifter i arbetslivet, sid 26. http://www.datainspektionen.se/lagar-och-regler/personuppgiftslagen/arbetslivet/ . Se även beslut 12 januari 2012, dnr 500-2010, där DI bedömt ett ärende som gäller drogtestning i arbetslivet. http://www.datainspektionen.se/Documents/beslut/2011-01-14-nobina.pdf	
8.	Socialstyrelsens föreskrifter 2 kap. 5 § första stycket	SOSFS 2008:14
9.	Offentlighets- och sekretesslag 39 kap. 1-2 §§.	
10.	Arkivlagen	1990:782
11.	Läkemedelslagen	1992:859

Begrepp

Screening	<p>Screening, inom medicin, är en strategi för att upptäcka en sjukdom hos individer utan tecken eller symptom på sjukdomen.</p> <p>Avsikten är att identifiera sjukdomen tidigt. Även om screening kan leda till en tidigare diagnos, har inte alla screeningtest visat sig gynna den person som kontrolleras, överdiagnostik, fel diagnos och att skapa en falsk känsla av säkerhet är några potentiella negativa effekter av screening.</p>
Alkoholmarkörer	<p>Biokemiska laboratorietest.</p> <p>Markörer finns som visar</p> <ul style="list-style-type: none">• cellskador på levern• skadligt hög alkoholkonsumtion• aktivt drickande även små mängder
Drog	<p>Drog är en substans, syntetisk eller icke-syntetisk, som inte primärt intas för näringens skull. I dagligt tal avses med droger olika rusmedel som ändrar sinnestillståndet. Till dessa hör narkotika, kaffe, tobak och alkohol.</p>
Narkotika	<p>Narkotika är ett samlingsnamn för illegala rusmedel av olika art. Den <i>medicinska</i> termen narkotika innefattar endast sövande och smärtstillande medel - framför allt opioider som morfin och heroin. Inom <i>juridiken</i> syftar narkotika på de substanser som narkotikaklassats av olika ländernas myndigheter.</p> <p>I <i>dagligt tal</i> innefattar narkotika oftast alla icke socialt accepterade rusmedel, oavsett legal status eller medicinsk effekt.</p>
Läkemedel	<p>Läkemedel, farmaka, eller i dagligt tal "medicin" definieras (11) som varor med syfte att förebygga, påvisa, lindra eller bota sjukdom eller symptom på sjukdom eller att användas i likartat syfte.</p>
MRO-läkare	<p>Leg. läkare som genomgått en särskild utbildning för att kunna bedöma resultatet av alkoholmarkörer och drogtester MRO-läkare</p>

Tips till arbetsgivare

Det är en fördel att de lokala parterna på arbetsplatsen delar synsätt när det gäller *om* och i så fall *när* och *hur* testning kan ske.

Om tester utförs inom verksamheten

- Formulera syfte och mål med testningen (*varför* är det viktigt och vad vill man *uppnå*)
- Tänk igenom och gör en avvägning mellan arbetsgivarens intresse av att testa och den anställdes integritet
- Tänk igenom innan ni beslutar er för att införa tester (på enskilda anställda eller grupper) hur ett positivt svar ska hanteras och vilka konsekvenser det kan/ska få
- Välj en leverantör för provtagning som har kunskap om arbetslivets regler för både hantering av tester och information
- Legitimerad personal, som tar prover, har de ett egenansvar för att uppgifterna utförs enligt vetenskap och beprövad erfarenhet
- Kräv att analyser av prover handlas av laboratorium som är ackrediterat både för analysmetoden och arbetslivet
- Begär att få verbal (språklig), inte numeriskt provresultat, från leverantören/vårdgivaren som beskriver
 - om det förekommer efterfrågad substans eller inte
 - vad resultatet av provsvaret kan betyda för verksamheten, den anställdes möjligheter att utföra sina uppgifter och ev. risker för tredje man
- Förvara informationen så att obehöriga inte kan ta del av den
- Gallra information om tester så fort de inte längre har betydelse för verksamheten

Hur testresultat hanteras kan beskrivas i en policy för skadligt bruk³. I policyn bör också framgå vilka regler som gäller för personuppgiftsbehandling såsom samtycke, syftet med provtagning etc.

³ Med skadligt bruk avses ett beteende som är skadligt för hälsan, får negativa konsekvenser för sociala sammanhang och påverkar ekonomin negativt både på individ-, organisations- och samhällsnivå.
WHO's definition